

NOTES SOBRE LA VALORACIO DE L'INTRUSISME A LLEIDA EN TEMPS DEL REI MARTI

Manuel CAMPS i SURROCA

Manuel CAMPS i CLEMENTE

Antecedents legals de l'intrusisme

L'intrusisme o exercici il·legal de les professions, en el nostre cas la mèdica, ha estat perseguit per la llei des de fa molts anys. Tant a Castella com al Regne d'Aragó hi ha precedents que ens ho demostren. Així, en el Fuero Real (1255), codi alfonsí previ a Las Partidas (1256-1265), en el títol XVI del llibre IV, es diu que "ningun home no obre de fisica, si no fuere antes aprobado por buen fisico, por los fisicos de la villa do hubiere de obrar o por otorgamiento de los alcaldes e sobre esto haya carta testimonial del Consejo y esto mesmo sea de los maestros de las llagas". (1)

A la Corona d'Aragó hi ha algunes cites importants que fan al·lusió al tema. L'any 1272, Jaume I prohibí la pràctica mèdica als qui, tant jueus com cristians, prèviament no s'haguessin examinat. (2) També s'obligà a l'examen previ, a les Corts de Montsó de 1285 durant el regnat d'Alfons II. (3) Concretament en el capítol XVII, es regulen les normes a complir pels homes de dret, els quals havien de ser examinats pels prohoms del lloc d'exercici juntament amb els altres savis en dret de la localitat. En el segon capítol ja es parla dels metges en el mateix sentit: "Item ordenam e statum que allo matex se faça en los metges e cirurgians". (4)

Durant el regnat de Pere III el Cerimoniós (1336-1387) hi ha aspectes molt notables en relació a la regulació legal de l'exercici mèdic. El més significatiu perquè representa un fet nou, és afegir a l'obligació de l'examen previ ja comentat, l'exigència ineludible per poder practicar la Medicina, l'estudiar durant tres anys en un Estudi General. Aquesta normativa es donà durant les Corts de Cervera de l'any 1359, on també s'imposà als que volguessin exercir el Dret, els quals però en lloc de tres anys d'estudis n'haurien de fer cinc. (5)

L'intrusisme en temps del rei Martí l'Humà

El treball que presentem correspon al regnat de Martí l'Humà (1396-1410), que com és sabut es preocupà de perseguir l'intrusisme, encarregant a determinats metges i cirurgians que lluitessin contra aquesta plaga, freqüent en aquella època, procedint contra els intrusos. (Antoni Cardoner)

Per tant, estem en un període on hi havia una lluita evident contra l'intrusisme la qual en el fons, partia dels mateixos professionals de la medicina, alguns dels quals elegits pel Rei, desenvolupaven una funció de vigilància de l'exercici. Però ho feien més en sentit deontològic, de defensa pròpia, que no pas punitiu. L'aspecte més relacionat amb el Dret Mèdic, quedava reservat als tribunals de justícia de les ciutats, prèvia denúncia d'un mal resultat -mort o seqüeles- a conseqüència d'un tractament real o aparentment erroni. La mateixa persona perjudicada o els familiars afectats ho denunciaven a la justícia i es feia el corresponent judici contra el qui, facultatiu o no, havia ocasionat el dany corporal. A diferència dels metges i cirurgians, a la gent afectada no els importava el fet de l'intrusisme sinó el resultat en si, és a dir, la seqüela o la mort com a resultat del tractament erroni.

Valoració mèdico legal de l'intrusisme a Lleida l'any 1399

L'objectiu del present treball és estudiar la valoració que el Tribunal de Justícia de Lleida feia de les demandes d'aquest tipus, en una època com hem vist fèrtil en la lluita contra l'intrusisme.

Concretament, estudiem la valoració mèdico legal d'un cas d'intrusisme d'una dona pagesa, la qual l'any 1399, practicant la cirurgia, provocà unes seqüeles importants en la mà dreta d'un assaonador.

Aquell mateix any, el rei Martí l'Humà feia pagar 20 florins d'Aragó a una jueva de Carinyena, a causa de l'exercici il·legal de la medicina. (6)

En el cas concret que volem analitzar, el 3 de juny de 1399 es denunciava al veguer i cort de Lleida, Dalmau de Queralt, que na Gínera, volent usar de art de cirurgia, pres en cura en Francesch Moliner, lo qual ha afollat de la ma". Clarament se'ns indica en el contingut d'aquesta acusació, que l'art de la cirurgia era privatiu dels cirurgians, incorrent en delictes les persones no autoritzades que el volguessin practicar. A més a més, s'especifica ja d'entrada, el mal resultat de l'actuació il·legal, produint la inutilització de la mà del lesionat. Hi ha per tant, una falta greu i un perjudici, amb una clara relació de causalitat. Tenim doncs, els elements necessaris que ens situen dins d'un cas de responsabilitat professional, però amb una peculiaritat diferencial, a saber, que la falta mèdica clàssica dels casos de responsabilitat, queda representada aquí per l'intrusisme. De fet, intrusisme i responsabilitat són dos temes que es poden estudiar

conjuntament per l'íntima semblança entre ells. En els llibres antics de Medicina Legal, no obstant, els autors escriuen sobre el tema de la responsabilitat, deixant de banda el de l'intrusisme. Aquest últim queda relegat als codis legislatius, com hem pogut observar en el curs d'aquest treball.

Malaauradament, en el cas que estem analitzant no hi consta la sentència. Aquest fet ens impedeix conèixer amb exactitud la valoració que en feu el Tribunal, és a dir, la pena que s'imposaria a la inculpada d'exercir il·legalment la cirurgia. Però no obstant, tenim a la nostra disposició dos fonts importants que, de manera indirecta, ens permetran analitzar i valorar la posició de les autoritats enfront aquest delictes. Per una banda comptem amb l'enquesta directa i adreçada intencionadament a la inculpada i per altra, amb dos peritatges facultatius ordenats pel jutge, un d'ells sobre la relació entre el tractament donat per la intrusa i el mal resultat final i l'altre, respecte a les seqüeles del lesionat i el seu pronòstic. Tractarem tot seguit aquests dos aspectes.

L'enquesta judicial a la inculpada

Les preguntes que el Tribunal féu a la inculpada, ens demostren quins eren els punts cardinals que li interessaven conèixer, per poder donar una sentència justa i adaptada als criteris legals que sobre l'intrusisme imperaven aleshores a Lleida. De la lectura de les actuacions, es dedueix que l'interrogatori estava perfectament dirigit i pensat i per tant, allunyat de tota divagació inútil.

Primerament, la inculpada va deixar ben clar que no realitzà l'activitat quirúrgica il·legal amb afany de lucre, sinó que reconegué la mà del lesionat "sens paga alguna, exceptat que lo dit Francesch pagà .XII. diners per balermí (7) i altres coses que havia a comprar per fer-li .I. empastre". No hi ha dubte per tant, que l'obtenció de beneficis materials mitjançant la pràctica il·legal d'una professió, en aquest cas la quirúrgica, era tingut molt en compte, en sentit negatiu, pel Tribunal de Justícia.

Un altre aspecte que actuaria com a modificador de la responsabilitat criminal, però ja en sentit més moral que positiu, seria el fet d'actuar gairebé per caritat. La denunciada declarà que l'assaonador, lesionat en la mà, acudí a ella demanant-li ajut amb aquestes paraules: "Madona, bé a .XV. jorns quem nafri la ma i hau-mi posat algunes coses i car mes va mes enpuxe lo mal i axi per reverencia de Déu, posat-mi queu com". És fàcil deduir, atenent a l'aspecte d'aquesta gairebé imploració del malalt, que la compassió o el que és el mateix, l'actuació per caritat, disminuiria sens dubte la responsabilitat criminal de l'intrús.

Un tercer punt interessant, però ja més de valor mèdic, és la declaració que la inculpada feu de l'estat patològic previ del lesionat, quan aquest sol·licità la seva ajuda. Ens diu clarament que estava greument malalt, degut a l'efecte negatiu de

la seva professió d'assaonador sobre l'estat anterior, és a dir, sobre la lesió de la mà, la qual patia des de feia quinze dies. A més a més, atribueix aquest estat de gravetat a la imprudència del malalt, ja que **"no contrastant ques fos naffrat en la ma, dins los dits .XV. dies usà de son ofici de asaunar i metie tots jorns la ma en la aygua"**. Per això, quan acudí a ella, el lesionat ja **"tenie la ma i tot lo braç unflat i el stat molt groch i alterat i de mala disposició"**. Davant d'aquesta declaració, és fàcil pensar en l'alta probabilitat del fracàs del tractament i per tant en les seqüeles. Això sempre tendeix a treure culpa al terapeuta. Per aquest motiu la delada, per demostrar encara més la seva innocència, en volgué deixar constància.

La quarta base en la qual la inculpada fonamentà la seva no negligència i per tant la seva irresponsabilitat, va ser l'incompliment del tractament ja esmentat per part del malalt i posteriorment l'abandó definitiu d'aquell al posar-se en mans d'una dona de Bellpuig d'Anglesola, dedicada també a pràctiques curatives.

Respecte al primer punt, l'acusada declarà que el mateix dia que curà al lesionat, aquest **"sen levà de la ma tot ço que la dita Aguda li havie posat"**. En quant al segon contingut explicà així: **"La dita Aguda ja mes no veu ni curà nis sentrameté pus avant del dit Francesch ni lo dit Francesch no tornà a la dita Aguda"**, sinó que se'n anà a Bellpuig d'Anglesola i allí es posà baix les ordres d'una dona, **"la qual li feu tayll ab rahor (8) en lo dit e en la ma"**.

El cinquè punt en el qual es recolzà na Ginera per descarregar-se de responsabilitats, va ser el tractament que utilitzà per guarir el lesionat. De fet, no arribà a tractar-lo ja que veient la fístula que tenia en la mà, **"li posà un poch de sabó mol i un poch de levat"**, per tal de descobrir el mal que hi havia. Com fàcilment es veu, els ingredients utilitzats són absolutament inofensius i incapaces per si mateixos de variar el pronòstic en sentit negatiu. De fet, com veurem després, els facultatius que informaren al tribunal, afirmaren que el tractament emprat per la intrusa era contraproductiu. Aquest és el motiu pel qual l'acusada volgué deixar constància de la inocuitat del seu remei, ja que, quin mal podia fer una mica de sabó moll i una mica de llevat? Era aquest un argument fàcil de fer comprendre als jutjadors.

Per altra banda, quan li preguntaren directament si comprà o féu comprar per la malaltia del lesionat, arsènic o realgar ni si en tenia a casa seva o si li havia posat o fer posar al citat pacient, respongué categòricament: **"Que no, ni ho havie nin posé"**. L'arsènic era considerat un tòxic potent i com podem deduir del contingut d'aquesta declaració, devia haver-hi un cert control de la tinença de qualsevol sal metall, especialment el sulfur d'arsènic o realgar. Per això i d'una manera contundent, l'acusada defugí el tema de l'arsènic.

La peritació legal

Amb l'enquesta directa a la inculpada acabada de comentar, el Tribunal aclarí la que en podríem dir la part més moral del procés, és a dir, la més subjectiva del procediment judicial. Està clar que les respostes de l'inculpat tenen el perill d'estar carregades de notes al seu favor. Per això el cort i pahers, per tal d'aclarir els aspectes més tècnics de l'actuació sanitària de la inculpada, ordenaren la prova pericial, requerint l'actuació professional de dos batxillers en Medicina i un mestre barber. Essencialment els interessava saber amb precisió els dos punts següents: Primer, si el diagnòstic i tractament realitzat per la inculpada eren correctes o bé, cas de no ser-ho si li havien pogut produir la malaltia actual. Segon, quin era exactament l'estat residual o les seqüeles del lesionat i el seu pronòstic definitiu. Per tant, per una part demanaren un informe sobre responsabilitat professional i per altra, el que en diem un "parte" o comunicat de sanitat.

L'informe sobre responsabilitat professional

L'acusada, en les seves declaracions prèvies havia concretat al tribunal l'opinió que tenia sobre el diagnòstic de la malaltia que havia observat i el tractament que, segons el seu criteri, calia realitzar. Així, d'aquesta manera digué que "**per laygua groga i sanch que veu exir**", es tractava de la malaltia anomenada "**pòlit i pustemació**", la causa de la qual hauria estat "**la mulladura de la ma**", ja que el malalt degut al seu ofici d'assaonador, cada dia es mullava la ma. En quant al tractament, li volia fer "**un empastre mollificatiu**"(9), encara que en realitat solament li posà "**sabó moll i un polset de cal viva i entorn un poch de levat**".

En base a les esmentades declaracions de la dona, el veguer ordenà que es presentessin a la Paheria per a realitzar l'informe pericial, els batxillers en medicina, mestre Exemenno Gavi i mestre P. de Ligalbe i el mestre barber G. Martí. La declaració conjunta dels tres facultatius va ser contundent: "**Na Ginera no havie hauda conexença de la dita malautia, car en tota medicina no ha malautia qui haie nom pòlit, bé hi ha malautia que ha nom pòlip i aquella és ques fa comunament en lo nas i no en altre loch**". Per tant, amb aquest informe els perits deixaren veure clarament un evident error de diagnòstic, per ignorància manifesta de l'acusada. Pràcticament digueren que aquesta s'inventà una malaltia de la mà inexistent en els tractats de medicina. Hem de pensar també que probablement els experts, com a facultatius que eren, no veien amb bons ulls la pràctica de l'intrusisme, ja que com és natural, anava en contra dels seus beneficis. Potser per això foren tant rotunds en l'afirmació de l'error del diagnòstic i sobre tot, en deixar ben palesa la ignorància inexcusable de la inculpada.

En quant al tractament, informaren també en contra de la intrusa. Digueren que com que la causa inicial de la lesió de la mà del malalt va ser un coltell o ganivet, no estava indicada cap medicina corrosiva, ben segur referint-se al "polset de cal viva".

Però la part més important de l'informe des del punt de vista mèdico legal és al final, quant a la pregunta del jutge sobre "qui fou en culpa del dampnatge donat al dit pacient", respongueren conjuntament "que les coses posades a la dita malaltia, eren impertinents a aquella". Per tant, amb això afirmen que hi ha una falta greu per ignorància (error de tractament), un perjudici (malaltia) i una evident relació de causalitat entre els dos elements. Aquestes són les bases necessàries que, clàssicament configuren la responsabilitat professional sanitària.

El comunicat de Sanitat

El "parte" o comunicat de Sanitat, document mèdico-legal tan emprat en l'actualitat, s'utilitzava també en el segle XIV, com hem vist en el cas que estem analitzant, però a diferència de l'actual, que sempre es realitza per ordre directa del jutge, en el segle XIV, que és el que ens ocupa, podia ser el mateix malalt qui el requerís.

Si ens centrem en el cas que estem estudiant, el lesionat va demanar al lloctinent de cort i pabers ser reconegut de les seves lesions per facultatiu. Acceptada la demanada, les esmentades autoritats requeriren la presència a la Pateria dels tres mateixos perits que actuaren abans en l'informe sobre responsabilitat, els quals "vista a huyll la man drete del dit Francesch, de la qual la dita ma Giner la tengut i, esguardat be i diligentment la disposicio en que la dita ma es", declararen que el lesionat "es affolat del tot del dit de la man drete quis apelle index, i axi matex del altre dit de la dita man drete qui es apellat medius, es affolat en part, be que faent-si algunes coses mullificatives, es presumidor que del dit apellat medius se podrie valer mes en esdevenidor que no fa de present". Com veiem, el comunicat detalla amb molta precisió les seqüeles: el dit index de la mà drete queda esgarrat del tot, sense possibilitat de major recuperació, mentre que el dit mig de la mateixa mà queda inutilitzat solament en part, existint la possibilitat de millorar la seva funció mitjançant un tractament mollificatiu, és a dir, ablanidor.

Conclusions

Hem estudiat la valoració mèdico legal d'un cas d'intrusisme d'una dona pagesa de Lleida, la qual l'any 1399, practicant il·legalment la cirurgia, provocà unes seqüeles importants en dos dits de la mà drete d'un assaonador.

El Tribunal de Justícia de la ciutat, per tal de valorar el grau de responsabilitat de la dona intrusa, considerarà l'enquesta feta a la mateixa i el peritatge facultatiu realitzat per tres sanitaris, dos batxillers en medicina i un mestre barber.

En quant al primer aspecte, de valoració més moral i subjectiva, tingué en compte com atenuants de la responsabilitat criminal de l'acusada:

1. L'haver actuat d'una forma essencialment caritativa.
2. La manca d'afany de lucre.
3. La gravetat del lesionat quan demanà auxili a la inculpada. Hi havia poques possibilitats de guarició i moltes de què quedessin seqüeles.
4. El fet de l'abandó del tractament per part del lesionat, el qual cercà remei d'una altra dona dedicada també a pràctiques curatives.
5. La inocuitat del tractament emprat: sabó moll i llevat.
6. La no tinença d'arsènic a casa seva.

En relació al segon aspecte, és a dir, la peritació legal realitzada pels facultatius, més tècnica i objectiva, destacarem el fet de què el jutge so/licità l'informe sanitari a requeriment del propi lesionat. Actualment, parteix de la llei el fet de demanar sistemàticament el "parte" en els delictes de lesions.

NOTES

1. Granjel, L., Medicina Española antigua i medieval, Salamanca 1981, p. 124.
2. Ibídem, p. 127.
3. Cardoner, A., Història de la Medicina en la Corona d'Aragó (1162-1479), Barcelona 1973, p. 109.
4. Roca, J.M^a, La Medicina Catalana en temps del rei Martí, Barcelona 1919, p. 114.
5. Ibídem, p. 115.
6. Cardoner, A., Op. cit. p. 110.
7. Espècie d'argila ferruginosa i vermelloa.
8. Ganivet de tall molt fi destinat especialment a raure el pèl de la barba o els cabells.
9. Pegat que té la qualitat de mollificar o ablanir. En la seva composició s'empraven els següents ingredients: bohermini, mantega vella, gres de grepià, suc de col roja i flor de farina de forment.

APENDIX DOCUMENTAL

1399,juny,3

AML,reg.799,foli 15

Die martis .III. mensis junii anno a Nativitate Domini M CCC XC IX. Pervench a audiència del noble mosser en Dalmau de Queralt, veguer i cort de Leyda per lo molt alt senyor Rey i d.en Johan / Cinera i d.en Ramon de Boxadors, pahers, que na Ginera, volent usar de art de / cirurgia, pres en cura en Francesch Moliner, lo qual ha afollat de la mà. Per què los dits / veguer i pahers, volent saber lo fet de la veritat, procehiren a fer inquisició en la / forma següent.

Na Ginera, muyller d.en G°. de Çanuy, laurador de la ciutat, / demanada en confessió en son fet propi sens sacrament i en quant / toque fet d'altri qui jura dir veritat i primerament interrogada / si ella confessant ha tengut en cura de la malaltia que Francesch / Mulner ha en la mà. Respòs i dix que hoc, una vegada.

/ Interrogada quinya conexença ha hauda, ella confessant, de la malautia del dit / Francesch, ni com la appellen. Respòs i dix que per laygua groga / i sanch mesclada que veu exir, conech a vejares d.ella confessant, / que ere malaltia que.s appelle pòlit i pustemació que si ha/vie mesa per la mulladura de la mà, car segons dehie lo / dit Francesch a ella confessant, que tots jorns se muyllave la mà.

/ Interrogada quinyes medicines li posà aquella vegada que ella confessant / guardà lo dit pacient. Respòs i dix que no altre sinó / sabó moll i hun polset de calç viva i entorn un poch / de levat, per ço que no s.estenés sinó tant com lo mal tenie.

//Interrogada si comprà negunes coses de negun specier per posar-les en / la malaltia del dit pacient. Respòs i dix que hoc, del obra/dor d.en P. Fageda, bohermini, car la mantegua vella i / gres de grepià ja so tenie en casa i voliey mesclar such / de col roiga ab flor de farina de forment, que.n volie fer / empastre mollifficatiu.

/ Interrogada si ella confessant comprà ni feu comprar per a la malaltia del / dit pacient arçenich ni realgar ni si n.avie en casa / si li.n posà o feu posar. Respòs i dix que no / ni ho havie ni.n pose.

//Per demostrar a vosaltres molt honorables cort i pabers de la innocència de la dita na Aguda, muyller d'en / Guiamó de Çanuy, sobre les dites coses, la dita Aguda diu i pose ço que.s segueix.

/ Primerament diu i posse que Francesch Molner, asaunador de la ciutat de Leyda, bé a set meses, / poch més o meyns, vench a la dita na Aguda ab la mà tota untada i empastrada, / dien-li aquestes paraules o semblants: "Madona, bé a .XV. jorns que.m nafrí la mà i hau-mi / posat algunes coses i car més va, més me enpuxe lo mal i axí per reverència de Déu, posat-/mi queu com.

/ Item diu i posse que lo dit Francesch, no contrastant que.s fos naffrat en la mà, dins los dits / .XV. dies, usà de son ofici de asaunar i metie tots jorns la mà en la aygua, en tant / que car vench a la dita Aguda, lo dit Francesch tenie la mà i tot lo braç unflat i el / stat molt groch i alterat i de mala disposició.

/ Item posse que la dita Aguda per reverència de Déu, sens paga alguna, exceptant que lo dit Francesch / pagà .XII. diners per balermini i altres coses que havie a comprar per fer-li .I. empastre, regonegué la / mà del dit Francesch.

/ Item pose que ladonchs, car lo dit Francesch fonch vengut a la dita Aguda, aquella Aguda / vehent que la mà li enfistolave, per descobrir queyn mal ere, li possà un poch de sabó mol i .I. / poch de levat.

/ Item posse que lo dit Francesch en aquel dia metex se.n levà de la mà tot ço que la dita Aguda / li havie posat.

/ Item posse que abans, ja lo dit Francesch si havie fet posar medicines a .I. barber i après / en tant que lo os del dit, lo dit barber ab feter li rahie.

/ Item posse que la dita Aguda, ja més no veu ni curà ni.s s.entrameté pus avant del dit Francesch / ni lo dit Francesch no tornà a la dita Aguda.

/ Item pose que lo dit Francesch, après, se.n anà a Belpuig d'Angleola i alí se mes en poder de / una dona, la qual li feu tayll ab rahor en lo dit e en la mà.

/ Per les quals coses, clarament se apar la dita Aguda ésser innocent i no ésser en res / tenguda ni obligada per la dita rahó, requirent que lo dit Francesch respongue als dits / capítols singularment i distinchta migançant sagrament.

//En après, lo dit noble mosser Dalmau de Queralt i los dits / honrats pahers, feren justar en la casa de la pateria alguns / cirúrgich, entre los quals foren, mestre Exemenio Gavi / i mestre P. de Ligalbe, bachelers en medicina i / mestre G. Martí, barber, los quals entesa la confessió / de la dita na Ginera, declararen que la dita na Ginera no / havie hauda conexença de la dita malautia, car en tota / medicina no ha malautia qui haie nom pòlit, bé / hi ha malautia que ha nom

pòlip i aquella és que.s fa co/munament en lo nas i no en altre loch. E que les / medecines posades en la dita malautia per la dita na Ginera, / no.s pertayien a aquella per rahó car la maltia ere stada / feta ab coltell o ganivet, per que en aquella no.s // pertanyie neguna medicina corrosiva.

/ Item com se digue que una altra dona ha tengut en cura / lo dit pacient après de la dita na Ginera, la qual li posà / pulchra cirurgical, la qual aytant poch se pertanyie per cors / de medicina e qui fou en culpa del dapnatge donat al dit pacient. Los dits metges responeren que les coses / posades a la dita malaltia eren impertinentes a aquella, axí per / la una com per l'altra.

/ En après dimarts a .VII. de octubre del dit any M CCC XC nou, a re/questa del dit Francesch Mulner, los dits honrats lochtinent de cort i pahers feren justar en la / casa de la paheria los dits mestre Exemenó Gavi, mestre P. / de Ligalbe i mestre G. Martí, los quals vista a huyll la man / drete del dit Francesch, de la qual la dita na Ginera la tengut i, / esguardat bé i diligentment la disposició en que la dita ma / és, digueren i declararen tots tres concordablement, que lo dit / Francesch Mulner es affolat del tot del dit de la man drete qui.s apelle / índex i axí matex del altre dit de la dita man drete qui és apellat / mèdius, es affolat en part, bé que faent-si algunes coses mullifica/tives és presumidor que del dit apellat mèdius se porie valer més en esdevenidor que / no fa de present. (1)

Notes

1. Aquest document es conserva a l'Arxiu Municipal de Lleida (AML). Hem puntuat i accentuat el text adequant també l'ús de majúscules quan calia. Hem separat amb una barra (/) les línies del text i amb doble barra (//) el canvi de foli.